

**RUSKÁ FEDERACE A TATARSTÁN:
OD KONFLIKTU KE KOMPROMISU
(1990–1994)***

JAN MARIAN

Abstract**Russian Federation and Tatarstan: Conflict to Compromise (1990–1994)**

This paper addresses the relations between the Republic of Tatarstan and the Russian Federal Center within the process of forming the center-periphery relations in the Russian Federation in the early 1990s. During this period political elites of the Republic of Tatarstan took advantage of the disintegration processes going on in the Soviet Union and Russian Federation and succeeded in strengthening their position *vis-à-vis* the newly independent Russia. The agreement between Russian Federation and Tatarstan signed in 1994 stabilized the mutual relations between the federal center and an assertive region which was able to retain several key privileges, including economic ones.

Keywords: Russia, Tatarstan, federalism, center-periphery relations

Republika Tatarstán je jedním z 85 federálních subjektů Ruské federace. Tatarstán leží ve vnitrozemí na východě evropské části Ruska. Sousedí s Čuvašskou a Udmurtskou republikou, republikou Marij-El, Baškortostánem, Kirovskou, Orenburskou, Samarskou a Uljanovskou oblastí. Rozloha

---

* Předkládaná studie vychází částečně z rigorózní práce autora „Formování ruského federalismu (1990–1994)“, jež byla obhájena na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK v roce 2005. Dopracována do této podoby byla pak v rámci Výzkumného záměru UK FSV č. MSM0021620841. Za připomínky k textu děkuji dr. Janu Šírovi. Názory prezentované v této studii patří výlučně autorovi a nemusejí nutně odrážet názory jeho zaměstnavatele, vydavatele či sponzorů.

republiky činí 67 836,2 km², počet obyvatel je 3 779,3 tisíc.¹ Tataři (turkický národ, ve většině muslimové), kteří jsou po Rusech druhou nejpočetnější národností v Rusku, tvoří v Tatarstánu samotném 48 % populace, Rusové pak 44 % procent obyvatel republiky.² V Tatarstánu však žije pouze 26 % celkové tatarské populace v Rusku, ostatní žijí mimo území republiky i mimo území Ruské federace.³ Jedná se o jeden z ekonomicky nejvyspělejších regionů Ruské federace (tudíž i silně provázaný s ostatními ruskými regiony). Mezi klíčová odvětví patří zpracování ropy, chemický průmysl, letecký a automobilový průmysl, strojírenství a vojenské technologie.

Když roku 1552 car Ivan Hrozný obsadil Kazaňský chanát, nástupce Zlaté hordy, Tataři ztratili svou státnost a stali se prvním muslimským útvarem ovládaným pravoslavnými Rusy. Dlouhé období existence Tatarů v rámci ruského státu pak vedlo k významné integraci Tatarů do ruské společnosti a k jejich usídlení po celém území Ruska (a také ke vzniku početné ruské populace na území Tatarstánu).⁴ Národní obrození Tatarů v 19. století vedlo až k pokusu o získání vlastní státnosti a v období ruské revoluce bylo nacionalistické hnutí Tatarů jedním z nejsilnějších mezi muslimy obývajícími Rusko.⁵ Kulminovalo ve vyhlášení státu Tatarů a Baškirů v říjnu 1917.

Sovětský stát tento akt zrušil a v květnu 1920 vznikla v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR) Tatarská autonomní sovětská socialistická republika (ASSR), jejíž hranice odpovídají hranicím dnešní Republiky Tatarstán (Baškirská republika vznikla v roce 1919). Roku 1922 pak vznikl Svaz sovětských socialistických republik, o dva roky později byla přijata sovětská ústava, jež zakotvila federalistický princip státního uspořádání. Některé útvary, jež byly doposud součástí RSFSR, se v průběhu následujících

---

¹ Oficial'nyj server Respubliki Tatarstan, <http://www.tatar.ru>, 9. 12. 2007. Platnost všech elektronických odkazů byla ověřena k 1. únoru 2009.

² Cf. Itogi Vserossijskoj perepisi naselenija 2002 goda, <http://www.perepis2002.ru/content.html?id=11&docid=10715289081463>.

³ Andrei S. Makarychev a Vasilii N. Valuev, *External Relations of Tatarstan: Neither Indide, Nor Outside, But Alongside Russia*, Working Paper No. 23, March 2002, „Regionalization of Russian Foreign and Security Policy“ Project, Eidgenössische Technische Hochschule Zurich (Zurich: Eidgenössische Technische Hochschule, 2002), 36; Galina M. Yemelianova, „Shaimiev's 'Khanate' on the Volga and its Russian Subjects“, *Asian Ethnicity* 1, č. 1 (březen 2000): 38.

⁴ Yemelianova: Shaimiev's 'Khanate', 39.

⁵ Jennifer-Anne Davison, „Power Dynamics in Russian-Tatarstani Relations: A Case Study“ (diplomová práce, University of Victoria, 2008), 12.

let staly svazovými republikami (středoasijské republiky), tento proces se však Tatarstánu vyhnul (nehledě na diskuse o vynětí všech autonomních republik z RSFSR a o jejich vstupu do SSSR jako republik svazových).⁶ Rozdíl mezi svazovou a autonomní republikou neměl ve státě, kde formálně bylo dosaženo rovnosti občanů i národů, hrát roli.

V případě sovětského federalismu však nešlo o dělbu kompetencí mezi centrem a subjekty federace, ale o poskytnutí jistých práv národnostním útvarům ze strany centra. Jak uvádí ruský ústavní expert Pustogarov, „mnohé ‚svobodné národy‘, které podle ústavy měly tvořit Ruskou federaci, nikdy v historii neměly vlastní státnost“.⁷ Hranice národnostních autonomií navíc byly často vytvořeny takovým způsobem, že se značné skupiny obyvatel dané národnosti ocitly vně hranic „svého“ státního útvaru, což se týká i Tatarů.

Atributy státnosti autonomních sovětských socialistických republik včetně Tatarstánu zahrnovaly existenci ústavy, nejvyšší soudní orgány, jakož i občanství. Vztahy RSFSR s autonomními republikami obsahovaly formální prvky federálních vztahů, například vláda RSFSR mohla pouze koordinovat činnost vlád autonomních republik, jejich předsedové byli automaticky členy Rady ministrů RSFSR. Od roku 1977 ústavy autonomních republik nepodléhaly ani schválení Nejvyšším sovětem RSFSR. Autonomní republiky však na rozdíl od republik svazových nedisponovaly právem na odtržení od svazové republiky či od samotného SSSR a měly výlučné pravomoci pouze v otázkách školství, soudnictví, zdravotnictví a sociální péče – i zde však byly pod dozorem centrální vlády a strany.⁸ Fakticky se tedy jednalo o autonomní útvary, nikoli o subjekty federace. Pustogarov k tomu dodává: „Natolik zásadní rozpory sovětského modelu federalismu mohly existovat po desetiletí bez podstatných třenic [...], protože v mnohém zůstávaly na papíře.“⁹

Přesto existence těchto subjektů poskytla místním elitám možnost „institucionalizace etnické identity“¹⁰ a později, jak uvidíme dále, i mož-

⁶ Rustam Marselevič Gibadullin, *Tatarskoje nacional'noje dviženije: političeskaja dejatel'nost' i vlijanije v Tatarstane (1988–1992 gg.)* (Kazan': Izdatel'stvo KU, 1998), 15.

⁷ Vladimir Vasiljevič Pustogarov, *Subjekty Federacii. Pravovyje aspekty meždunarodnoj dejatel'nosti* (Ufa, Vost. un-t, 1995), 23.

⁸ Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union* (Boston: Harvard University Press, 1997), 248.

⁹ Pustogarov, *Subjekty Federacii*, 27.

¹⁰ John W. Slocum, *Disintegration and Consolidation: National Separatism and the Evolution of Center-Periphery Relations in the Russian Federation* (Cornell University Peace Studies Program Occasional Paper #19, July 1995), 2.

nost požadovat větší míru kontroly nad místními zdroji. Existence národních subjektů v rámci RSFSR tak během sovětského období paradoxně posílila a zakonzervovala etnické rozdíly a vytvořila „institucionální základnu“ pro odstředivé tendence.¹¹

Ačkoli Tatarstán měl status „pouhé“ autonomní republiky v rámci RSFSR, toto „nedůstojné“ postavení bylo částečně kompenzováno materiálními privilegii (rozvoj ropného, vojenského a automobilového průmyslu), důležitým postavením v rámci ekonomiky RSFSR a privilegovaným postavením tatarské nomenklatury v ústředních vládních a stranických orgánech.¹² Většina ekonomiky však byla podřízena přímo svazovým orgánům, místní elity rozhodovaly pouze o dvou procentech HDP vznikajícího v republice.¹³

Tatarské národní hnutí zasáhly politické represe 20. a 30. let, v 50. a 60. letech se objevuje trend k obnovení národně-kulturního obrození, který pokračoval i v 70. letech. Tatarští historici se v tomto období obrátili na centrum se žádostí o vytvoření národní učebnice historie a o vznik svazové republiky.¹⁴ O změnu svého postavení na svazovou republiku usiloval Tatarstán i během přípravy svazové ústavy z roku 1977.¹⁵ V republice začínala vznikat již ryze národní tatarská nomenklatura, která až do 80. let postupně posilovala své pozice vůči nomenklatuře ruské. V 70. letech a na počátku 80. let se vzhledem k stále intenzivnější urbanizaci Tatarů v Tatarstánu i jinde s SSSR stala akutní hrozba jejich asimilace.¹⁶ Síla tatarského národního hnutí byla v republice umocněna specifickým způsobem industrializace, jenž vedl k relativně malému snížení počtu představitelů „titulární“ národnosti na území Tatarstánu. Naopak Tataři získali paritu s Rusy v rámci městské populace.¹⁷

---

¹¹ Slocum, *Disintegration and Consolidation*, 8.

¹² Kimitaka Matsuzato, „From Ethno-Bonapartism to Centralized Caciquismo: Characteristics and Origins of the Tatarstan Political Regime, 1990–2000“, *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 17, č. 4 (prosinec 2001): 49.

¹³ Ravil Bukharaev, *The Model of Tatarstan under President Mintimer Shaimiev* (New York: St. Martin's Press, 1999). Citováno v Davison, *Power Dynamics*, 19.

¹⁴ Katherine E. Graney, „Projecting Sovereignty: Statehood and Nationness in Post-Soviet Russia“ (doktorská disertace, University of Wisconsin, 1999), 87. Citováno v Davison, *Power Dynamics*, 35.

¹⁵ Damir M. Iskhakov, Liliy Varisovna Sagitova, Iskander Lerunovič Izmailov, „The Tatar National Movement of the 1980s–90s“, *Anthropology & Archeology of Eurasia* 43, č. 3 (zima 2004–5): 12.

¹⁶ Iskhakov, Sagitova, Izmailov, *The Tatar National Movement*, 11–12.

¹⁷ Matsuzato, *From Ethno-Bonapartism to Centralized Caciquismo*, 43–44.

Změna poměrů v SSSR v druhé polovině 80. let poskytla příznivé podmínky pro posílení regionů včetně Tatarstánu. Uvolnění ve společnosti a *glasnost* otevřely debaty o mnohých tématech, včetně diskuse o vztahu s centrem, a to na úrovni svazových i autonomních republik.¹⁸ Mezi další citlivá témata můžeme zařadit například důsledky jazykové a kulturní asimilace, stav životního prostředí, situaci tatarské diaspory v SSSR a pocit nedostatečného stupně ekonomického rozvoje ve srovnání s celoruským či celosvazovým průměrem.¹⁹ Regionální elity v tomto období začaly usilovat o ekonomickou moc na svém území (získání kontroly nad místními hospodářskými komplexy a přírodními zdroji a práva na samostatné vedení zahraničního obchodu).

V případě Tatarstánu se hovoří o „ekonomickém nacionalismu“ a o důrazu na „ekonomickou suverenitu“ jako o první fázi nacionalistického hnutí, nahrazené v roce 1990 nacionalismem politickým.²⁰ Politická emancipace se v Tatarstánu projevila požadavkem na získání statusu svazové republiky, jak byl formulován v roce 1988 Akademií věd v Kazani v dopise adresovaném devatenáctému sjezdu KSSS. V červnu téhož roku vzniklo Tatarské veřejné centrum (TOC), nejvlivnější nacionalisticky zaměřená organizace centristického směru, založená pod patronátem tehdejší republikové komunistické elity.²¹ V roce 1990 se hnutí rozštěpilo vznikem radikálnější strany *Ittifak*, jež volala po okamžité nezávislosti. Tyto nacionalistické organizace hrály důležitou roli zejména v době přípravy a přijetí deklarace o suverenitě Tatarstánu. Aktivně se podílely například na volbách prezidenta Tatarstánu, na bojkotu voleb federálního prezidenta v roce 1991 a na referendu o postavení republiky v roce 1992. Pak pozice nacionalistů zeslábla (díky politice vedení republiky, které využilo jejich rétoriku a agendu), což se projevilo i na jejich zastoupení v republikovém parlamentu – z 250 poslanců bylo zástupců nacionalistického hnutí zvoleno v roce 1990 ještě sedmdesát, v roce 1995 již jen jeden a v roce 1999 žádný.²² V roce 1989 výsledky výzkumu veřejného mínění v Tatarstánu ukázaly, že 67 % respon-

¹⁸ Aleksandr Sergejevič Barsenkov, *Vvedenije v sovremennuju rossijskiju istoriju* (Moskva: Aspekt Press, 2002), 73.

¹⁹ Gibadullin, *Tatarskoje nacional'noje dviženije*, 15.

²⁰ Iskhakov, Sagitova, Izmailov, *The Tatar National Movement*, 30, 33.

²¹ Matsuzato, *From Ethno-Bonapartism to Centralized Caciquismo*, 49.

²² Iskhakov, Sagitova, Izmailov, *The Tatar National Movement*, 15, 29; Il'nar Il'batyrovič Mirsijanov, *Nacional'naia ideologija i natsional'nyje vzaimootnošenija v Respublike Tatarstan* (Moscow: Ves' mir, 2004). Citováno v Davison, *Power Dynamics*, 39.

dentů je pro získání statusu svazové republiky, případně za zrušení stávajícího rozdělení na republiky svazové a autonomní.²³

Tatarstán a přehlídka suverenity

Období let 1990 a 1991 bylo pro všechny sovětské svazové republiky včetně Ruska obdobím emancipace vůči postupně slábnoucímu SSSR. Jednalo se o období pokračujících politických a společenských přeměn a také o období krize, jež zasáhla celou sovětskou společnost. Stávalo se čím dál tím víc zřejmým zaostávání právního a ústavního systému za probíhajícími přeměnami.

Klíčovou roli v situaci, v níž se nacházela Ruská federace, hrálo několik faktorů. Šlo o jednak o existenci formálních atributů federálních vztahů v RSFSR a formálních pravomocí, jimiž disponovaly v první řadě autonomní sovětské socialistické republiky, včetně Tatarstánu. Na přelomu 80. a 90. let se svazové a autonomní republiky, disponující řadou formálních práv a atributů státnosti, začaly domáhat jejich naplnění. Souběžně probíhala emancipace regionálních elit, jež měly zájem o udržení a rozšíření stávající moci v měnících se politických a ekonomických podmínkách. V neposlední řadě musíme zmínit boj o přízeň ruských regionů mezi svazovým centrem a emancipujícím se Ruskem. Tyto faktory významně přispěly k „přehlídce suverenity“ svazových i autonomních republik SSSR na počátku let devadesátých.

Z hlediska regionálních elit měly klíčový význam volby do regionálních sovětů v RSFSR v březnu 1990. Volby poprvé probíhaly na pluralitním základě. Na jejich základě vznikly regionální parlamenty, které se cítily více odpovědné vůči svým voličům než vůči Moskvě. Započalo tak „období regionálního aktivismu“.²⁴

„Přehlídku suverenity“ zahájily přijetím deklarací suverenity pobaltské republiky, následovalo i hnutí za suverenity samotného Ruska. Ruské elity měly pocit křivdy z toho, že je republika v rámci SSSR zanedbávána na úkor méně vyspělých členů SSSR, byla obětí centralizace a neměla na rozdíl od jiných svazových republik některé atributy státnosti, ačkoli v rámci

²³ Gibadullin, *Tatarskoje nacional'noje dviženije*, 14.

²⁴ Kathryn Stoner-Weiss, Federalism and Regionalism, in Stephen White, Alex Pravda a Zvi Gitelman, eds., *Developments in Russian Politics 4*, 4th Edition (London: Macmillan, 1997), 233.

SSSR nesla hlavní břímě výdajů.²⁵ Důsledkem byla debata o další roli RSFSR vůči centru a o vztahu k vlastním regionům. Jak uvádí Barsenkov: „Mluvílo se o delegování pouze části pravomocí centrální [svazové – pozn. aut.] vládě, navrhovalo se ustanovení nové formy vztahů s národními regiony na demokratickém základě.“²⁶

Deklarace o státní suverenitě RSFSR z 12. června 1990 uvádí: „Sjezd lidových poslanců RSFSR potvrzuje nezbytnost podstatného rozšíření práv autonomních republik, autonomních oblastí, autonomních okruhů, stejně jako krajů a oblastí RSFSR. Konkrétní otázky realizace těchto práv budou určeny legislativou RSFSR o národně-státním a administrativně-teritoriálním uspořádání Federace.“²⁷ Dokument vyjadřoval připravenost Ruska rozšířit pravomoci jednotlivých regionů v rámci federace. Proces suverenizace se tak přenesl ze svazové na regionální úroveň.

Dalším faktorem, který posílil roli ruských regionů, byla snaha Gorbačovova vedení o reformu SSSR. Jednalo se o mocenský boj, v němž na jedné straně stálo svazové centrum, na druhé straně RSFSR v čele s předsedou ruského Nejvyššího sovětu Borisem Jelcinem, jež začala stejně jako ostatní svazové republiky usilovat o posílení své pozice vůči SSSR. Ruské regiony, zejména autonomní republiky v čele s Tatarstánem, se v tomto boji staly „jazýčkem na vahách“ a tohoto postavení maximálně využily.

Svazové vedení v tomto soupeření nabídlo regionům faktické zvýšení statusu v rámci SSSR. Podle zákonů z dubna 1990 měly být autonomní republiky ve vztazích se Svazem ve velké míře postaveny na roveň svazových subjektů, vztah mezi autonomní a svazovou republikou měl být vztahem smluvním a předpokládalo se, že autonomní republiky budou moci uzavírat se Svazem smlouvy a dohody přímo, bez zapojení „svých“ svazových republik.²⁸

Ani ruské vedení však v souboji o přízeň autonomií nešetřilo sliby: „Rusko uzavře smlouvu s Tatarskou republikou nebo státem – podle toho, jak rozhodne Nejvyšší sověť. Bude konfederativní smlouva uvnitř Ruska. [...] Není třeba vycházet z toho, kolik práv vám dá Rusko. Ale je

²⁵ Cf. D. Teps, *Konceptual'nyje osnovy federalizma* (Sankt-Peterburg: Juridičeskij centr press, 2002), 101.

²⁶ Barsenkov, *Vvedenije v sovremennuju rossijskiju istoriju*, 160.

²⁷ Ramazan Gadžimuradovič Abdulatipov, Ljubov Fjodorovna Boltenkova, Ju. F. Jarov, *Federalizm v Istorii Rossii*. Kniga 3, čast' 1 (Moskva: Respublika, 1993), 36.

²⁸ Irina A. Umnova, *Konstitucionnyje osnovy sovremennogo rossijskogo federalizma* (Moskva: Delo, 2000), 60.

třeba vycházet z toho, kolik si můžete vzít a jakou část moci delegovat Rusku. [...] Vezměte si takový díl samostatnosti, jaký dokážete strávit. A co nebudete moci, předejte po dohodě Rusku.“ Tak mluvil v létě roku 1990 Boris Jelcin při návštěvě Tatarstánu. Zároveň řekl, že pokud rozhodnutí Tatarstánu bude znamenat odtržení od Ruska, pak „vaše rozhodnutí bude konečné“.²⁹ Mezi hesly, kterými tehdejšího předsedu ruského parlamentu vítali obyvatelé hlavního města Kazaně, bylo i „Tatarstán – svazová republika“.

Autonomní republiky v RSFSR pod dojmem kroků ruského i svazového vedení začaly sahat k jednostranným krokům, paralelně s emancipací republik svazových. Jako první se za svazovou republiku (byť jako součást Ruska) 20. července 1990 ohlásila Severní Osetie.³⁰ Tatarstán v tomto procesu nebyl výjimkou – Deklaraci o státní suverenitě přijal Nejvyšší sovět Tatarstánu hned 30. srpna 1990. V preambuli dokumentu se konstatuje, že stávající autonomní status neodpovídá politickým, ekonomickým a dalším zájmům republiky, proto Nejvyšší sovět realizuje právo Tatarů na sebeurčení a deklaruje státní suverenitu. V deklaraci se dále hovoří o výlučném právu obyvatel Tatarstánu na ekonomické a přírodní zdroje republiky. Samotná deklarace pak měla být „základem k rozpracování ústavy Tatarské SSR, [...] účasti Tatarské SSR v přípravě a uzavření Svazové smlouvy, smlouvy s RSFSR a dalšími republikami“. Návrh deklarace dokonce předpokládal, že se Tatarstán jako „suverénní stát“ stane subjektem Ruské federace a Sovětského svazu. V přijaté verzi však tato formulace chybí – šlo o kompromis mezi radikální a umírněnou skupinou v národním hnutí. Deklarace explicitně nemluvila o vystoupení Tatarstánu z Ruska, na druhé straně však nezmiňovala, že republika je součástí RSFSR, a stanovovala, že republiková ústava a zákony mají na území Tatarstánu nejvyšší právní sílu.

Dne 12. června 1991 proběhly v RSFSR první prezidentské volby. Zvítězil v nich dosavadní předseda nejvyššího sovětu Boris Jelcin. Tento den zároveň začal proces „prezidentizace Ruska“ – paralelně s volbami prezidenta Ruské federace (RF) se totiž volby prezidenta konaly i v Tatarstánu. Vítěz voleb, dosavadní předseda Nejvyššího sovětu Tatarstánu Mintimer Šajmijev, obdržel podle oficiálně zveřejněných výsledků 70 % odevzdaných

---

²⁹ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society* (London: Routledge, 1996), 184.

³⁰ Sakwa, *Russian Politics and Society*, 184.

hlasů, zatímco Jelcin v Tatarstánu získal pouze 45 %.³¹ Pravda, Šajmijev ve volbách neměl protikandidáta.

Do konce roku vlastní prezidenty dále zvolilo např. Jakutsko a Adygeja. Republiky v rámci Ruské federace³² v tomto období přijímaly vlastní ústavy, mnohdy odporující ústavě federální, či deklarovaly nadřazenost vlastních zákonů svazovým a ruským (např. Burjatsko tak učinilo již v říjnu 1990). Dalšími projevy emancipace bylo i zavádění vlastního státního občanství (mj. Tatarstán, Baškortostán, Komi, Sacha) a vyhlášení jazyka místního národa za „státní jazyk“, rovnoprávný na území příslušné republiky s ruštinou.³³ Objevily se také snahy o vlastní zahraničněpolitické a ekonomické aktivity a o uzavírání smluv mezi jednotlivými regiony.

Tatarstán a příprava svazové smlouvy

V roce 1990 se ukázalo, že je nezbytné postavit uspořádání Sovětského svazu na nový smluvní základ. Na zasedání Rady federace při prezidentovi SSSR, konaném 12. června 1990 za účasti představitelů většiny svazových republik a také Tatarstánu, bylo rozhodnuto o vypracování nové svazové smlouvy. Řada ruských autonomních republik (Tatarstán, Baškortostán, Karélie a další) se aktivně účastnila přípravy smlouvy s cílem maximálně posílit svoji pozici vůči Rusku i Svazu. Naopak Rusko, které nemělo zájem na úspěchu Gorbačovovy snahy o zachování sovětského státu, přípravu smlouvy zdržovalo.

Dne 13. prosince 1990 přijal Nejvyšší sovět Tatarstánu usnesení o projektu svazové smlouvy. V dokumentu, podepsaném předsedou republiko-

---

³¹ Mintimer Šaripovič Šajmijev (1937) po absolvování Kazaňského zemědělského institutu pracoval v oblasti mechanizace zemědělství. V letech 1969 až 1983 byl ministrem meliorace a vodního hospodářství TASSR, v letech 1985 až 1989 pracoval jako předseda Rady ministrů TASSR a v letech 1989 a 1990 byl první tajemník Tatarského oblastního výboru KSSS. V roce 1990 byl zvolen předsedou Nejvyššího sovětu TASSR, od roku 1991 prezident Republiky Tatarstán (znovuzvolen v letech 1996 a 2001, jmenován v roce 2005). Od roku 2001 je spolupředsedou strany Jednotné Rusko. Oficiální server Respubliki Tatarstan, <http://president.tatar.ru/biography.htm>.

³² IV. Sjezd lidových poslanců RSFSR v květnu 1991 z jejich názvů odstranil slovo „autonomní“, nově zavedený název zněl „republiky v rámci Ruské federace“. Zároveň byly všechny bývalé autonomní oblasti (kromě Židovské autonomní oblasti) transformovány v republiky.

³³ Jeronim Perović, *Die Regionen Russlands als neue politische Kraft* (Bern: Peter Lang, 2001), 118.

vého sovětu Šajmijejevem, se parlament Tatarstánu přihlásil k nové Svazové smlouvě a vyslovil se pro její brzké podepsání (přičemž zdůraznil, že nezbytnou podmínkou je úprava majetkových otázek). Tatarstán vyjádřil připravenost být spoluzakladatelem obnoveného svazu.³⁴ 16. dubna 1991 pak Nejvyšší sovět Tatarstánu odhlasoval prohlášení k přípravě nové svazové smlouvy (Smlouvy o Svazu suverénních republik), v němž též deklaroval připravenost podepsat tento dokument. Stejně tak Nejvyšší sovět vyjádřil zájem uzavřít smlouvu mezi Tatarstánem a Ruskou federací, v níž se měly zhmotnit „principy sebeurčení, rovnoprávnosti, spolupráce a vzájemné pomoci“.³⁵

Jednání o smlouvě však nevedla k úspěchu, jelikož jejich účastníci vystupovali za její uzavření, ale zároveň požadovali takové změny, které by znemožnily efektivní fungování nového soustátí. V situaci, kdy zároveň většina občanů v referendu 17. března 1991 podpořila zachování SSSR, se 23. dubna 1991 konala v rezidenci Novo-Ogarjovo schůzka M. S. Gorbačova a představitelů devíti svazových republik (Ruska, Ukrajiny, Běloruska, Ázerbájdžánu a pěti středoasijských států). Na schůzce bylo přijato prohlášení, které vyzývalo k urychlenému přijetí svazové smlouvy. Ta měla být podepsána představiteli výše zmíněných republik, s tím že ostatní svazové republiky by se k ní mohly připojit později.

Autonomní republiky v prohlášení spatřovaly snahu centra a svazových republik je při podepisování smlouvy obejít. Tatarstán proto vydal společnou deklaraci svých státních a stranických orgánů, adresovanou klíčovými institucím SSSR a ostatním svazovým republikám. Vedení Tatarstánu vyhlášovalo v ní „pevné odhodlání a připravenost Republiky Tatarstán“ podepsat svazovou smlouvu „přímo a samostatně“. Stejně až na několik výjimek reagovaly všechny ostatní autonomní republiky, když ve svém společném prohlášení ze 7. května 1991 ostře vystoupily proti „dělení ‚rovnoprávných suverénních republik‘ na svazové a autonomní“.³⁶

Představitelé autonomních republik hodlali smlouvu podepsat co nejrychleji především z obavy o to, že pokud budou jednání pokračovat dále,

³⁴ „Postanovlenije Verhovnogo Sověta Tatarskoj SSR O proekte Sojuznogo dogovora, 13 dekabrja 1990 g.“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&csod=0.

³⁵ „Zajavlenije Verhovnogo Soveta Tatarskoj Sovetskoj Socialističeskoj Respubliki, 16 aprelja 1991 g.“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&csod=0.

³⁶ Stankevič, *Istorija krušenija SSSR*, 224.

mohlo by dojít ke kolapsu projektu obnovy SSSR. Tím by republiky ztratily možnost využívat rozporů mezi vedením SSSR a RSFSR a jejich jediným partnerem ve vyjednávání by se stalo Rusko. Na schůzce prezidenta Michaila Gorbačova a předsedy Nejvyššího sovětu RSFSR Borise Jelcina s předsedy Nejvyšších sovětů autonomních republik uvedl Mintimer Šajmijev, že „Tatarstán se chystá podepsat novou smlouvu pouze jako subjekt SSSR“ s tím, že by následně podepsal (mezistátní) smlouvu s Ruskem.³⁷

Předseda Nejvyššího sovětu Baškortostánu (a stejně jako Šajmijev budoucí prezident republiky) Murtaza Gubajdulovič Rachimov během jednání o svazové smlouvě 17. července 1991 dokonce pohrozil Jelcinovi, že Baškortostán odvolá své poslance z ruského parlamentu a přijme deklaraci o vystoupení z Ruska, pokud zájmy jeho republiky nebudou brány v potaz. Otázka postavení bývalých autonomních republik vůči obnovenému Svazu a zároveň RSFSR byla tak, jak upozorňuje Stankevič, „hlavním problémem v celém procesu dopracování smlouvy“. V této souvislosti vznikl i návrh na sloučení Tatarstánu a Baškortostánu, jakožto nejhlasitějších zastánců práv autonomií, do šestnácté svazové republiky.³⁸

Konec veškerých plánů na uzavření nové svazové smlouvy však přinesl až pokus o sesazení Michaila Gorbačova v srpnu 1991. Do následujícího období tak ruské regiony, zejména autonomní republiky, vstupovaly již pod vlivem dosavadního boje o jejich přízeň, vedeného pod heslem „kdo dá více“. Během pokusu o státní převrat v srpnu 1991 vystupovala většina ruských regionů zdrženlivě, přesto se našly i takové, které pučisty otevřeně podpořily. Byly to především autonomní republiky – Tatarstán, Kabardsko-Balkarská republika, Čečensko-Ingušská republika.³⁹ Důvod pro podporu puče z jejich strany je zřejmý – měly zájem na zachování statu quo, kdy mohly lavírováním mezi svazovým a ruským centrem posilovat svou moc.

Je zjevné, že si centrum v tomto období uvědomovalo nebezpečí spojená s pokračující nekontrolovanou decentralizací země. Svědčí o tom nejen například rozhovor předsedy ruského Nejvyššího sovětu Ruslana Chasbulatova pro kazaňský deník *Izvestija Tatarstana* z 27. listopadu 1991, v němž mimo jiné řekl, že heslo „vezměte si tolik svobody, kolik můžete“ bylo chybné. Chasbulatov dále odsoudil zavedení funkce tatarského prezi-

³⁷ *Pravda*, 13. května 1991, citováno tamtéž, 234.

³⁸ Georgij Šachnazarov, *Cena svobody* (Moskva: Zevs, 1993), citováno tamtéž, 230.

³⁹ Barsenkov, *Vvedenije v sovremennuju rossijskiju istoriju*, 221; a Sakwa, *Russian Politics and Society*, 184.

denta s tím, že taková funkce není potřebná, protože prezident Tatarstánu je pouze hlavou výkonné moci, přímo podřízenou ruskému prezidentovi, který jej může kdykoli odvolat z funkce: „Odpovídá vaše ústava ruské?“ ptal se v rozhovoru Chasbulatov. „Vaše zákony jsou absolutně neplatné. Zítra je mohou zrušit jedním škrtem pera. Stejně jako zákony všech ostatních republik. A proč taky ne, jestliže jsou v rozporu se zákony Ruské federace? Proto jsou to autonomie. Suverenita? Ano, ale jde pouze o částí jednoho jednotného státu, a ne o samostatné, nezávislé státy. U vás v Tatarstánu právě k tomuto vystrízlivění nedošlo. Nemáte ponětí o tom, že jste a budete nesamostatní.“⁴⁰

Vnitřní vývoj v Tatarstánu

Podzim roku 1991 byl v Tatarstánu bouřlivý. Vedení republiky se vymezovalo jednak vůči Moskvě, jednak vůči radikálním proudům v místní politice. V Kazani proběhla tou dobou řada mítinků, jejichž účastníci požadovali okamžité a úplné odtržení Tatarstánu od Ruska. 24. října 1991 Nejvyšší sovět Tatarstánu přijal usnesení „O aktu státní nezávislosti Republiky Tatarstán“, deklaraci, v níž zopakoval teze o suverenitě Tatarstánu. Usnesení zároveň rozhodlo o konání referenda o státním statusu republiky. 26. prosince 1991 pak přijal Nejvyšší sovět deklaraci o vstupu Tatarstánu do Společenství nezávislých států jako spoluzakladatele. Tato deklarace však neměla žádný reálný dopad.

V únoru 1992 parlament Tatarstánu rozhodl, že referendum o postavení republiky se bude konat 21. března 1992. Výsledky referenda měly být právně závazné. Na hlasování byla vynesena následující otázka: „Souhlasíte s tím, aby Republika Tatarstán byla suverénní stát, subjekt mezinárodního práva, budující své vztahy s Ruskou federací a dalšími republikami a státy na základě rovnoprávných smluv?“⁴¹ Rozhodnutí Nejvyššího sovětu Tatarstánu pochopitelně vyvolalo v Moskvě bouřlivou reakci. Situaci se na žádost Nejvyššího sovětu RF zabýval i Ústavní soud, který zkoumal ústavnost nejen usnesení o konání referenda, ale i deklarace o suverenitě

⁴⁰ Barsenkov, *Vvedenije v sovremennuju rossijskiju istoriju*, 320–21. Olej do ohně přililo i Chasbulatovo prohlášení, že Šajmijev by měl být za svou podporu puče přivezen do Moskvy „v železné kleci“. Viz Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 151.

⁴¹ Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 275.

Tatarstánu z roku 1990, zákona o změnách Ústavy Tatarstánu z dubna 1991 a zákona o referendu, přijatého v listopadu 1991. Soud na svém jednání rozhodl, že rozhodnutí o konání referenda s výše uvedenou otázkou je neústavní.

Zároveň se soudci vyjádřili k ústavnosti řady pasáží výše uvedených dokumentů. Některé z nich soud označil za neústavní (jmenovitě ty pasáže z deklarace suverenity Tatarstánu, které omezovaly platnost federálních zákonů na území Tatarstánu), některé pak za ústavní při dodržení určitých podmínek.⁴² O tom, jak Tatarstán vnímal rozpor mezi svými vlastními kroky a platnou ruskou ústavou, svědčí vystoupení poslance R. G. Bagizova během debaty v republikovém parlamentu, jež probíhala po nález ruského ústavního soudu. „Vzbuzuje rozpaky,“ řekl poslanec, „když ruští poslanci hlasitě, na celé Rusko, říkají, že [federální – pozn. aut.] Ústava je rudimentem direktivně-administrativního systému, a v tu samou chvíli jsou připraveni bojovat na smrt o každé její písmeno.“⁴³

Zdá se však, že i politici v Tatarstánu si uvědomovali nutnost zmírnit napětí vůči centru. Napovídá tomu usnesení Nejvyššího sovětu k „vyjasnění formulace“ otázky referenda, podle něž je cílem plánovaného referenda potvrzení deklarace o státní suverenitě z roku 1990 a „otázky státního osamostatnění Republiky Tatarstán od Ruské federace, změny její územní celistvosti a hranic nejsou předmětem prováděného referenda“. Obdobně i výzva Prezidia Nejvyššího sovětu Republiky Tatarstán k občanům mluví o tom, že cílem referenda je „skutečný Svaz Tatarstánu a Ruska, založený na historických vazbách Ruska a Tatarstánu“.⁴⁴

Referendum se nakonec konalo nehledě na napjatou atmosféru a na nátlak z centra (vojenská cvičení za hranicemi republiky, televizní projev prezidenta Jelcina k obyvatelům Tatarstánu v předvečer hlasování, v němž je vyzýval, aby v referendu hlasovali „ne“). Podle oficiálních výsledků se hlasování zúčastnilo 82 % voličů. 61,4 % účastníků referenda odpovědělo na položenou otázku kladně. Při hodnocení jeho výsledků se předseda Nejvyššího sovětu Tatarstánu F. Ch. Muchametšin mimo jiné věnoval dalšímu

⁴² Podrobněji viz *Rešenija Konstitucionnogo Suda Rossijskoj Federacii, 1992–1996 gody* (Sankt-Peterburg: „Dilja“, 2003), 43–44.

⁴³ Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 277.

⁴⁴ „Obraščenie Prezidiuma Verchovnogo Soveta Respubliki Tatarstan k narodu Respubliki Tatarstan v svjazj s Obraščenijem Verchovnogo Soveta Rossijskoj Federacii k Verchovnomu Sovetu, Prezidentu i narodu Respubliki Tatarstan, 6 marta 1992 g.“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&sod=10.

uspořádání vztahů mezi Ruskem, přejmenovaným mezitím na Ruskou federaci, a Republikou Tatarstán. Muchametšin odmítl jak přistoupení republiky k Federální smlouvě (viz níže), tak i vyhlášení plné státní nezávislosti na Rusku, a místo toho se vyslovil pro vytvoření „zvláštních smluvních vztahů s Ruskou federací“.⁴⁵

Dne 6. listopadu 1992 Nejvyšší sovět Tatarstánu většinou hlasů schválil novou Ústavu Republiky Tatarstán. Nový základní zákon republiky jen zopakoval tezi o suverenitě Tatarstánu. V článku 61 definoval vztahy Tatarstánu a RF takto: „Republika Tatarstán je suverénní stát, subjekt mezinárodního práva, sdružený s Ruskou federací – Ruskem na základě [tehdy ještě neexistující – pozn. aut.] Smlouvy o vzájemném delegování pravomocí a kompetencí.“⁴⁶ Ústava zároveň deklarovala nadřazenost místních zákonů na území Tatarstánu stejně jako nedotknutelnost území republiky. Ústava byla kompromisem mezi radikálními a umírněnými skupinami, jež se lišily v názorech na vztah republiky k centru a na řadu dalších otázek. Kompromisní varianta byla nalezena i v případě státních jazyků (těmi se stala tatarština i ruština) a občanství republiky – zde ústava stanovila, že občané Tatarstánu jsou paralelně držiteli i ruského občanství.

Tatarstán a Federální smlouva

Ačkoli byl vývoj v Tatarstánu samotném i ve vztazích republiky s centrem bouřlivý, centrum se nepokusilo o silové řešení situace.⁴⁷ Tatarstán však stál stranou procesů probíhajících mezi centrem a ostatními regiony RF (kromě Čečenska), což ukazuje mimo jiné i případ Federální smlouvy. Federální smlouva je dokument, který sehrál klíčovou roli v počátečním období formování ruského federalismu.⁴⁸ Smlouva

⁴⁵ Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 298.

⁴⁶ Tento článek předpokládal uzavření dvoustranné smlouvy s centrem; k tomu došlo až v roce 1994.

⁴⁷ Jiná situace nastala v případě vztahů centra a Čečenské republiky. Tam došlo k neúspěšnému vojenskému zásahu centra, jehož výsledkem bylo upevnění de facto samostatného režimu prezidenta Džochara Dudajeva. Tento stav přetrval až do invaze federálních sil do Čečenska na sklonku roku 1994.

⁴⁸ Klíčovou částí Federální smlouvy byly pasáže, které vymezovaly výlučné federální kompetence, kompetence, jejichž výkon náleží společně orgánům federace i subjektům RF, a výlučné kompetence subjektů. Smlouva poskytovala největší privilegia republikám, o nichž se

(respektive komplex tří smluv s jednotlivými typy regionů) byla podepsána 31. března 1992.

Podpisu smlouvy se nezúčastnili zástupci Tatarstánu a Čečenska.⁴⁹ Tatarstán již 8. února 1991 odmítl samu ideu uzavření Federální smlouvy. Pozice republiky zůstávala stejná i v průběhu následujícího roku, jak vyplývá z dokumentu, citovaného v publikaci „Federalizm v istorii Rossiji“: „Podle prohlášení předsedy Nejvyššího sovětu Republiky Tatarstán F. Ch. Muchametšina se Federální smlouva v republice posuzovat nebude. Přípravují projekt Smlouvy o společenství (*sodružestvo*) s Ruskem.“⁵⁰

Federální smlouva, ačkoli byla důležitým mezníkem ve vývoji ruského federalismu, problémy panující ve vztazích mezi centrem Ruské federace a jeho regiony trvale nevyřešila. Období od uzavření Federální smlouvy na jaře roku 1992 do přijetí nové Ústavy Ruské federace na konci roku 1993 můžeme označit za období pokračujících decentralizačních procesů. Ve významné míře k tomu přispěl prohlubující se mocenský zápolení mezi federálním prezidentem Jelcinem a tehdejším parlamentem, jež nabylo na síle zejména v roce 1993. Tento konflikt, spolu s těžkou ekonomickou krizí, prohluboval slabost federálního centra.

Decentralizační procesy se v tomto období začaly ve větší míře týkat nejen republik, ale i regionů s nižším statutem. Vzájemná nerovnoprávnost jednotlivých typů ruských regionů, daná Federální smlouvou, zvláště pak privilegované postavení republik zejména v ekonomické oblasti vedlo řadu regionů ke snaze o vyrovnání vlastního postavení vůči centru se statutem republiky. V roce 1992 a na počátku roku 1993 tyto regiony začaly napodobovat kroky republik vůči centru – uchylovaly se k zadržování daňových odvodů, omezovaly vývoz potravin a spotřebního zboží mimo svůj region, usilovaly o kontrolu půdy a přírodních zdrojů na svém území a uzavíraly

---

v dokumentech zásadně hovořilo jako o „suverénních republikách“ nebo „republikách (státech)“. Tyto „státy“ byly zároveň označeny za účastníky mezinárodních vztahů a získaly kontrolu nad přírodními zdroji na svém území. Do společné kompetence republik a federace bylo zařazeno například soudnictví, republiky získaly možnost přijímat vlastní ústavy a vydávat zákony. To vedlo k další vlně „regionalizace“, kdy se ostatní regiony začaly dožadovat týchž práv, která mezi tím byla přiznána republikám.

⁴⁹ Sacha (Jakutsko) a Baškortostán se ke smlouvě připojily, ale spolu s ní podepsaly doplňující protokoly, v nichž jim byla centrem garantována širší práva v oblasti zahraničního obchodu a nerostných surovin.

⁵⁰ *Federalizm v istorii Rossiji*. Kniga 3, část 2, 138.

dvoustranné smlouvy s jinými regiony a zahraničními podniky, čímž porušovaly federální zákony.⁵¹

Ústava Ruské federace z roku 1993

Nová federální ústava byla přijata 12. prosince 1993, tedy až po přijetí ústavy Tatarstánu. Problémem, který dostala do vínku, je tedy sporná legitimita tohoto dokumentu ve vztahu Tatarstánu. Tatarstán během přípravy základního zákona navrhoval upravit federální ústavu tak, aby byla v souladu s jeho deklarací suverenity a republikovou ústavou. Vztahy centra a Tatarstánu tak měly být vztahy smluvně-ústavními. Návrhy Tatarstánu nebyly přijaty, proto Tatarstán 25. června 1993 přerušil svou účast v jednáních Ústavní konference. Prezident Šajmijev a předseda republikového Nejvyššího sovětu Muchametšin to zdůvodnili tím, že návrh ústavy nedostatečně zohledňuje zájmy republik, jakož i přetrvávajícími pochybnostmi, zda nový základní zákon bude odrážet „nezvratné politické přeměny, k nimž v Rusku v posledních letech došlo“. Zároveň zdůraznili zájem Tatarstánu budovat vztahy s Ruskou federací na základě smlouvy o vzájemném delegování pravomocí.⁵²

Ústava byla schvalována ve všelidovém referendu, jež se konalo 12. prosince 1993. V referendu návrh ústavy nepodpořili občané sedmi republik (Baškortostán, Mordvinsko, Čuvašsko, Adygeja, Dagestán, Karačajevo-Čerkeská republika, Tuva) a deseti oblastí. V Tatarstánu bylo referendum vzhledem k 14% účasti voličů prohlášeno za neplatné a v Čečensku se nekonalo vůbec.⁵³ Místopředseda federální vlády Sergej Šachraj na prohlášení z rady republik, jež argumentovaly tím, že návrh ústavy nezískal jejich podporu, odpověděl tak, že její zavedení je legitimní, neboť ji podpořilo 58,4 %

⁵¹ Gail W. Lapidus, Edward W. Walker, Nationalism, Regionalism, and Federalism: Center-Periphery Relations in Post Communist Russia, in Gail W. Lapidus, ed., *The new Russia: troubled transformation* (Oxford: Westview Press, 1995), 96. Jedním z nejvýznamnějších případů snahy o jednostrannou změnu právního postavení regionu je případ snahy o vyhlášení takzvané Uralské republiky představiteli Sverdlovské oblasti.

⁵² „Zajavlenije Prezidenta i Predsedatelja Verchovnogo Soveta Respubliki Tatarstan, 24 ijunja 1993 goda“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbody=8&csod=19. Viz také Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 301.

⁵³ Viz např. Umnova, *Konstitucionnyje osnovy*, 76–77. Autorka dále v narážce na možné falsifikace výsledků referenda upozorňuje, že podle neoficiálních zdrojů ústavu nepodpořilo až 13 republik a celkem pak 31 regionů RF.

účastníků plebiscitu: „Ústava byla přijata občany, nikoli jednotlivými útvary v rámci RF. Vzhledem k tomu, že občané ústavu schválili, platí nyní pro všechny součásti Ruské federace.“⁵⁴

S problematikou vztahu republik a Ústavy RF souvisí i otázka právního základu ruského federálního systému. Tato otázka má praktický dopad a je spojena s rozdílnými pohledy na povahu federalismu v RF ze strany centra a některých regionů. Otázkou zůstává, zda pro vymezení pravomocí a kompetencí mezi federací a jejími subjekty má vyšší sílu platnost Ústava RF a federální zákony, nebo Federální smlouva, respektive bilaterální smlouvy mezi federací a regiony. Zjednodušeně řečeno jde o to, zda se Ruská federace formuje „shora“ nebo „zdola“. Diskuse se vede o třech základních modelech: ústavní federace, ústavně-smluvní federace, eventuelně smluvně-ústavní, či dokonce smluvní federace.

Poslední model je považován za určující především republikami, jejichž představitelům slouží jako teoretické ospravedlnění nároku na zvláštní vztahy s centrem. Tyto regiony pokládají za zakládající dokument federace Federální smlouvu z roku 1992, jež poskytovala zejména republikám větší práva než nová Ústava RF. V případě Tatarstánu, který k Federální smlouvě nepřistoupil, se za první dokument, formalizující vztah této republiky s federálním centrem, některými pokládá až bilaterální smlouva, uzavřená v roce 1994, jíž se budeme věnovat dále.⁵⁵

Domníváme se, že argumenty ve prospěch smluvního či smluvně-ústavního principu formování RF nejsou udržitelné. Ruská federace se v devadesátých letech totiž neformovala „zdola“ či na „zelené louce“, tedy jako smluvní svaz do té doby samostatných státních útvarů, ale pouze se transformovala z formálně federálního státu (RSFSR v rámci SSSR). Federální smlouva, uzavřená v roce 1992, nemá povahu zakládajícího aktu nového státu, ale pouze upravovala a formálně kodifikovala tehdejší status quo a nenahrazovala tehdy platnou ústavu. Na druhou stranu se Ruská federa-

⁵⁴ *Rossija*, 19.–25. ledna 1994, 3. Citováno v Graham Smith, „Russia, Multiculturalism and Federal Justice“, *Europe-Asia Studies* 50, č. 8 (1998): 1396.

⁵⁵ Podle *paragrafu* jedna článku 15 Ústavy RF má federální ústava nejvyšší právní sílu na celém území federace a ostatní akty s ní nesmějí být v rozporu. Toto ustanovení je sice zcela jednoznačné, některé republiky se však mohou odvolávat na to, že jejich obyvatelstvo návrh ústavy v referendu nepodpořilo, tudíž pro ně ústavní pořádek zřízený tímto dokumentem není závazný a svůj vztah s centrem mohou upravit podle vlastních potřeb (stejný postoj však zaujmají i některé z těch republik, na jejichž území občané schválení návrhu ústavy v referendu podpořili).

ce ani po přijetí ústavy nestala čistě ústavní federací, vzhledem k roli, jakou v systému vztahů mezi centrem a regiony hrála jak Federální smlouva (na niž i nová ústava v určité míře odkazuje), tak i další bilaterální dohody. Můžeme tedy říci, že i po přijetí federální ústavy v roce 1993 byla Ruská federace spíše federací ústavně-smluvní. Reálná situace v Ruské federaci se však v mnoha případech lišila od litery ústavy. Například vztahy mezi federálním centrem a Tatarstánem (nemluvě o Čečensku) se vymykaly ústavnímu pořádku RF. Právo tak muselo mnohdy ustoupit snaze o dosažení politického kompromisu.

Smlouva Tatarstánu s centrem

Krátce po přijetí nové Ústavy Ruské federace a po volbách do Státní dumy, kdy skončilo období dlouhodobé politické krize v Rusku, došlo k aktu, který znamenal, stejně jako nová federální ústava, ve vývoji vztahů centra a regionů Ruské federace důležitý mezník. 15. února 1994 v Moskvě prezident a premiér Ruska a Tatarstánu podepsali Smlouvu Ruské federace a Republiky Tatarstán „O vymezení kompetencí a vzájemném delegování pravomocí mezi orgány státní moci Ruské federace a orgány státní moci Republiky Tatarstán“.⁵⁶

Smlouva byla výsledkem složitého vyjednávání představitelů obou stran, jež trvalo tři roky.⁵⁷ První jednání vlády RF a Tatarstánu o uzavření vzájemné smlouvy se konalo ve dnech 12. až 15. srpna 1991, tehdy ještě s cílem řešit nejen otázku smlouvy Tatarstánu a Ruska, ale i otázky způsobu podepsání Svazové smlouvy. Výsledný dokument z tohoto jednání hovoří o tom, že obě delegace se budou „orientovat na využití smluvních forem úpravy vztahů“, a také, že budou „prohlubovat a zdokonalovat hospodářské styky a vzájemně výhodnou spolupráci na základě jednotného ekonomického prostoru“ (sic!). Již protokol z dvoustranných konzultací, konaných 3. a 4. října 1991, uvádí, že obě strany pokládají za nutné

⁵⁶ „Dogovor Rossijskoj Federacii i Respubliki Tatarstan O razgraničenii predmetov vedenija i vzaimnom delegirovanii polnomočij meždu organami gosudarstvennoj vlasti Rossijskoj Federacii i organami gosudarstvennoj vlasti Respubliki Tatarstan“, <http://www.tatar.ru/append20.html>.

⁵⁷ Dokumenty vypovídající o procesu dvoustranných jednání se nacházejí na stránkách univerzitního portálu Tatarstan v seti internet http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&csod=0.

orientovat se na rozvoj vztahů mezi RSFSR a Tatarstánem na „smluvním základě“.⁵⁸

Je nutné zdůraznit, že vzhledem k tomu, že probíhala vzájemná jednání a obě strany se domlouvaly na řešení konkrétních otázek (dodávky surovin), Tatarstán nikdy na rozdíl od Čečenska zcela „nevypadl“ z právního prostoru Ruska. I protokol z jednání 30. března až 2. dubna 1992 uvádí, že obě strany si přejí zachovat „integritu Ruské federace“, byť mluví o nezbytnosti vytvořit speciální vzájemné vztahy.⁵⁹ Jak budeme podrobněji diskutovat dále, ostrá prohlášení určená voličům nebránila pragmatickému jednání obou stran. O zájmu obou stran se dohodnout, nehledě na právní nejasnosti a místy ostrá veřejná prohlášení, svědčí fakt, že jednání, jichž se ve dvanácti mezivládních výborech účastnilo celkem 120 vyjednavců, nebyla přerušena ani ve vypjatých chvílích (např. referendum v Tatarstánu v březnu 1992).⁶⁰

V preambuli smlouvy Ruské federace a Tatarstánu se mimo jiné hovořilo o tom, že „Republika Tatarstán je jako stát spojena s Ruskou federací Ústavou Ruské federace, Ústavou Republiky Tatarstán a smlouvou o vymezení kompetencí a vzájemném delegování pravomocí mezi orgány státní moci Ruské federace a orgány státní moci Republiky Tatarstán“. Tatarstán byl dále označen za účastníka mezinárodních a zahraničně ekonomických vztahů.

Další klíčové části smlouvy se věnovaly vymezení pravomocí a kompetencí obou smluvních stran. Článek II smlouvy stanovoval výlučné pravomoci, vykonávané Tatarstánem. Mezi ně mimo jiné patří: formování republikového rozpočtu; určování a výběr republikových daní; udělování milostí; řešení otázek spojených s vlastnictvím, využíváním a disponováním přírodními zdroji a státními podniky a dalším státním majetkem (s výjimkou majetku federálního).

Tatarstán dále získal například právo rozhodovat o otázce republikového občanství, uzavírat smlouvy s dalšími subjekty RF, ale také účastnit se

⁵⁸ „Protokol po itogam konsul'tacij rabočej grupy Verhovnogo Soveta i Soveta Ministrov Rossijskoj Sovetsknoj Federativnoj Socialističeskoj Respubliki i delegacij Respubliki Tatarstan, sostojavšichsja 3–4 oktjabrja 1991 goda v gorode Kazani“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&sod=24.

⁵⁹ „Protokol po itogam konsul'tacij delegacij Rossijskoj Federacii i Respubliki Tatarstan 30 marta–2 aprilja 1992 g. v g. Moskve“, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php?tbut=8&sod=26.

⁶⁰ Matsuzato, *From Ethno-Bonapartism to Centralized Caciquismo*, 67.

mezinárodních vztahů – navazovat vztahy se zahraničními státy a uzavírat s nimi dohody (pokud nejsou v rozporu s ruskou ústavou a mezinárodními závazky RF, ústavou Tatarstánu a smlouvou Tatarstánu s Ruskem), účastnit se činnosti „příslušných mezinárodních organizací“ a samostatně vykonávat zahraniční obchodní činnost.

Mezi kompetence společné, stanovené článkem III, patřily mimo jiné: obrana suverenity a územní celistvosti; výroba a prodej zbraní a vojenské techniky; koordinace mezinárodních a zahraničně ekonomických vztahů; koordinace cenové politiky; provádění měnové politiky; realizace sociální politiky, včetně sociálního zabezpečení; koordinace činnosti bezpečnostních orgánů.

Článek IV pak vyjmenovával výlučné federální pravomoci. Smlouva dále mimo jiné umožňovala oběma smluvním stranám uzavírat další dohody, vytvářet společné struktury a komise, a stanovovala, že orgány státní moci Ruské federace i Tatarstánu budou mít vlastní zplnomocněná zastoupení v Kazani, respektive v Moskvě.

Kromě smlouvy samotné byly Tatarstánem a Ruskou federací podepsány následující mezivládní či resortní dohody:

- o těžbě a zpracování ropy;
- o majetkových otázkách;
- o vzájemném delegování pravomocí v obranném průmyslu;
- o clech;
- o transportu ropy a ropných produktů;
- o spolupráci v oblasti ochrany životního prostředí;
- o politice v oblasti školství;
- o rozpočtu;
- o bankovním systému;
- o zahraniční ekonomické činnosti;
- o boji s kriminalitou;
- o vojenských otázkách.

Prezident Šajmijev ve svém vystoupení 2. března 1994 uvedl, že „od nynějška se dva suverénní, rovnoprávné státy – Rusko a Tatarstán – spojily v jeden na základě svých ústav a ustanovení samotné smlouvy“.⁶¹ Smlouva Ruska a Tatarstánu měla význam politický a symbolický (sám fakt uzavření

---

⁶¹ *Očerki rossijskoj politiki (issledovanija i nabljudenija 1993–94 gg.)* (Moskva: Institut gumanit.-polit. issledovanij, 1994), 113.

smlouvy), v další rovině pak šlo o konkrétní ustanovení smlouvy a dodatečných dohod. Smlouva byla kompromisem mezi ambiciózním regionem, aktivně usilujícím o zvětšení svých pravomocí, a oslabeným centrem, které učinilo řadu ústupků. Přírodní zdroje tak podle smlouvy (a v rozporu s ustanovením ústavy Ruské federace) přešly do výlučné kompetence Tatarstánu, stejně jako řada dalších kompetencí, které byly posunuty z federální kompetence do společné, případně ze společné do republikové. Důležitou roli sehrály i jednotlivé bilaterální dohody, které poskytly Tatarstánu řadu konkrétních výhod zejména v ekonomické oblasti. Tatarstán získal právo ponechat si v rozpočtu mimo jiné výnosy ze spotřební daně z prodeje vodky a dalšího alkoholu, stejně tak výnosy z prodeje ropy a plynu a příjmy z privatizace. Republika též získala privilegia v provádění vlastní zahraniční politiky v ekonomické oblasti.

Smlouva sama se vyhýbala zmínce o mezinárodně právní subjektivitě republiky, pouze odkazovala na republikovou ústavu Tatarstánu, která podobnou formulaci obsahuje. Vzhledem k tomu, že smlouva současně odkazovala na obě příslušné ústavy (republikovou i federální), jejichž ustanovení si vzájemně odporovala či se přímo vylučovala, nešlo v žádném případě o právně „čisté“ řešení. Dokument z právního pohledu kombinoval prvky vnitrostátní a mezinárodní smlouvy, stejně jako prvky federativní a konfederativní.

Nicméně aniž bychom chtěli opomíjet právní problémy, které smlouva přináší, musíme zdůraznit politický rozměr tohoto aktu, který byl v tomto případě důležitější. Uzavření smlouvy mezi Tatarstánem a Ruskou federací bylo kompromisním krokem, který ukončil období „neurčitosti“ ve vzájemných vztazích, čímž přispěl ke stabilizaci celého systému federálních vztahů v RF. Je zjevné, že „uzavření smlouvy odstranilo narůstající napětí a vrátilo Republiku Tatarstán do obecného politicko-právního prostoru Ruské federace“.⁶² Z hlediska vnitřního vývoje Tatarstánu umožnila prezidentu Šajmijevovi neutralizovat radikální nacionalistické proudy v republice. Šajmijev využil prostoru získaného smlouvou s federálním

---

⁶² Vladimir Lysenko, *Razvitije federativnych otnoženij v sovremennoj Rossii* (Moskva: Institut sovremennoj politiki, 1994), 54. Za důkaz zapojení Tatarstánu do federálního systému po uzavření smlouvy můžeme označit i to, že 13. března 1994 se v Tatarstánu uskutečnily doplňující volby do Rady federace, které se v Rusku konaly 12. prosince 1993. Členy horní komory federálního parlamentu se stali prezident Šajmijev a předseda parlamentu Muchametšin.

centrem k upevnění vlastní moci uvnitř republiky a k potlačení radikálních nacionalistů, pro které byla smlouva „zradou národních zájmů tatarského lidu“.⁶³

Zdá se, že poté, co federální výkonná moc do určité míry stabilizovala svou pozici, byly si obě strany vědomy nutnosti dojít ke kompromisu ve vzájemných vztazích.⁶⁴ Ruský prezident Jelcin hodnotil smlouvu s odstupem takto: „V roce 1994 jsme poprvé k řešení velice složitých a sporných otázek s Tatarstánem využili principiálně nový ústavní prvek. Mám na mysli dvoustrannou smlouvu o vymezení pravomocí mezi federálními a regionálními orgány moci. Tehdy sehrál roli svého druhu ‚první politické pomoci‘. Zabránil hrozbě rozdělení federace.“⁶⁵

Výstižné je následující hodnocení smlouvy ruskými experty bezprostředně po jejím uzavření, podle něž se tímto aktem se napjatý vztah Tatarstánu s centrem přesouvá do roviny „byrokratického handlu“, soupeření a vyjednávání o zdrojích, zejména ekonomických: „Tatarstán si při tomto všem vybojoval významnou svobodu konání, zachovav si zvláštní tvář a specifický status iniciátora a pionýra boje za změny. Nevyhneme se neshodám v hodnocení, ale jedna věc je nesporná: republiková vládnoucí elita z událostí posledních let získává hlubokou zkušenost a nemalé výhody do budoucna. Je to ekonomická samostatnost, vnitropolitická legitimizace centristického kursu i mezinárodní váha solidního a předvídatelného partnera.“⁶⁶

Autor výše uvedeného hodnocení se zároveň zabýval reakcí jednotlivých politických skupin v Tatarstánu na uzavření smlouvy. Upozorňoval, že představitelé republiky vyzdvihovali pozitivní význam smlouvy pro stabilizaci a civilizované řešení vztahů federace a Tatarstánu a zdůrazňovali její mezistátní charakter, aniž by si ve svých vystoupeních všímali právní nejednoznačnosti a sporných momentů dokumentu. Můžeme se domnívat, že pro obě strany bylo dosažení „symbolického“ rámcového politického kompromisu mnohem důležitější než dokonalé vyřešení právních

---

⁶³ Yemelianova, Shaimiev's 'Khanate', 39 a 45. Řada radikálních nacionalistů byla „neutralizována“ nabídkou postů v rámci politického systému. Šajmijev též přejal řadu priorit nacionalistických sil např. v oblasti školství a jazyka.

⁶⁴ Podle Tagirova byl podpis smlouvy v únoru 1994 také výsledkem ekonomického nátlaku na republiku ze strany centra (snížený odběr ropy ke zpracování v ruských rafineriích). Cf. Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 302.

⁶⁵ *Rossijskaja gazeta*, 1. 11. 1997, citováno v Tagirov, *Istorija nacional'noj gosudarstvennosti*, 303.

⁶⁶ *Očerki rossijskoj politiki*, 112.

otázek.⁶⁷ Sám prezident Šajmijev vytrvale zdůrazňoval, že uzavření smlouvy nemělo alternativu.⁶⁸ Smlouvu podpořili i zástupci inteligence a podnikatelské kruhy. Představitelé profederálních („proruských“) politických sil v Tatarstánu na jednu stranu oceňovali stabilizační politickou roli smlouvy, ale zároveň upozorňovali na její nejednoznačný obsah, umožňující různé výklady.⁶⁹ Z hlediska vnitřní politiky v Tatarstánu podpis smlouvy znamenal vítězství a posílení vládnoucí centristické elity, která si tak zajistila kontrolu republikové ekonomiky na úkor jak radikálních nacionalistů, tak profederálních odpůrců suverenizace republiky.

Smlouva RF a Tatarstánu byla ale zároveň počátkem procesu, který přispěl k podstatnému posílení asymetričnosti Ruské federace.⁷⁰ Jednalo se o proces uzavírání dvoustranných dohod mezi centrem a jednotlivými regiony, tedy o proces diferenciaci a bilateralizaci federálních vztahů. 1. července 1994 podepsala smlouvu s centrem Kabardsko-Balkarská republika, následovaná 3. srpna 1994 Republikou Baškortostán a 23. března 1995 Severní Osetií. Toto byly první z řady desítek obdobných smluv, které postupně začaly být uzavírány nejen s republikami, ale i ostatními typy regionů.⁷¹ Tím byl zahájen proces bilateralizace vztahu centra a regionů, který trval v podstatě po celé období vlády prezidenta Borise Jelcina a kulminoval v druhé polovině devadesátých let.⁷² Tyto smlouvy mnohdy pře-

⁶⁷ I přes pozitivní hodnocení stabilizační role smlouvy RF a Tatarstánu je nutné zdůraznit, že vedení republiky nezměnilo, alespoň verbálně, svůj postoj k modelu vztahů s federálním centrem. I nadále trvalo na smluvním principu, což např. vyjádřil v jednom z rozhovorů po uzavření smlouvy prezident Šajmijev, podle něž má smlouva vyšší platnost než federální ústava. Stejný názor sdílel i předseda parlamentu Farid Ch. Muchametšin, podle něž je smlouva smlouvou mezistátní. Cf. *Literaturnaja gazeta*, 30. března 1994 a *Nezavisimaja gazeta*, 15. února 2000, citováno v Umnova, *Konstitucionnyje osnovy*, 80.

⁶⁸ *Očerki rossijskoj politiki*, 113.

⁶⁹ Je příznačné, že „profederální“ síly nekritizovaly ani tak vedení Tatarstánu, o jehož cílevědomé emancipační politice v období předcházejícím podepsání smlouvy nemůže být pochyb, ale spíše neexistenci důsledné politiky centra. Cf. *Očerki rossijskoj politiki*, 116.

⁷⁰ Natalia V. Varlamova, *Sovremennyj rossijskij federalizm: Konstitucionnaja model' i politiko pravovaja dinamika* (Moskva: CPPP, 2001), 27.

⁷¹ Republika Baškortostán, jež patřila spolu s Tatarstánem k neaktivnějším regionům ve snaze zvýšit své pravomoci vůči centru, ve smlouvě získala mimo jiné zvláštní práva v oblasti zahraniční ekonomické spolupráce. Je ale nutné zdůraznit, že smlouva s Baškortostánem stanoví, že Baškortostán je „plnoprávným subjektem“ Ruské federace, použitá formulace je tedy na rozdíl od smlouvy s Tatarstánem v souladu s federální ústavou. Viz Lysenko, *Razvitije federativnych otnošenij*, 56.

⁷² V roce 1999 existovalo těchto smluv cca čtyřicet, ke každé pak deset až dvacet konkrétních dohod. Viz Jevgenij Ivanovič Koljušin, *Konstitucionnoje (gosudarstvennoje) pravo Rossii* (Moskva: Izdatel'stvo MGU, 1999), 202.

rozdělovaly kompetence mezi centrem a regiony v rozporu s platnou federální ústavou a potvrzovaly privilegované postavení některých subjektů, čímž negovaly princip rovnoprávnosti subjektů federace.

Závěr

Tatarstán, označovaný za „lokomotivu federativních vztahů“, na počátku devadesátých let demonstroval, kam až lze ve vztazích s ruským federálním centrem zajít. Republikové elity sovětského období v čele s Mintimerem Šajmijevem využily oslabení federálního centra na počátku devadesátých let k zachování vlastní moci a k získání maximálních výhod. Tento proces můžeme charakterizovat jako „revoluci nomenklatury“.⁷³ Prezident Šajmijev, jenž díky obratnému manévrování „přežil“ i svou podporu konzervativního pokusu o puč v Moskvě v roce 1991, pro svoje cíle využil a následně neutralizoval radikální nacionalistické hnutí a monopolizoval jednání s centrem, jež soustředil na ekonomické zájmy. V Tatarstánu se mu podařilo vybudovat autoritářský režim s (účelově využívanými) nacionalistickými prvky, v němž státní moc účelově využívala náboženských (role islámu) a historických témat ve prospěch budování státu a národní identity v Tatarstánu a postavila se do role arbitra mezi radikálními nacionalisty a proruskými silami.⁷⁴ Šajmijeva silná pozice na domácí scéně mu umožnila úspěšně jednat s centrem a naopak.

Jak ukazuje právní analýza klíčových dokumentů, které ve sledovaném období rámovaly vztahy Tatarstánu a federálního centra, zejména ve srovnání s reálným vývojem, elity v Tatarstánu se vyznačovaly dostatečnou mírou „právního nihilismu“ a maximálně využily nejednoznačnosti vágního pojmu „suverenita“, „subjekt mezinárodního práva“ atp. Kimitaka Matsuzato ve spojitosti s deklarací suverenity Tatarstánu používá pojem, který dobře ilustruje i celkový vývoj vztahů Tatarstánu a centra – *the operative usage of ambiguity*. Pojem „suverenita“ podle něj sehrál v případě Tatarstánu paradoxní roli – na rozdíl od jiných republik v rámci Ruské federace měl zdržovací roli ve vztahu k radikálním separatistům. Je zjevné, že v podobných případech právo zaostává za reálným vývojem a právní nejednoznačnost probíhajících procesů nemusí být na škodu. Naopak, můžeme

⁷³ Yemelianova, Shaimiev's 'Khanate', 52.

⁷⁴ Slocum, Disintegration and Consolidation, 27; Yemelianova, Shaimiev's 'Khanate', 38.

souhlasit s názorem, že vyjednávání elit, která probíhala „za kouřovou clonou ostré rétoriky a právního manévrování“, vyloučila v případě Tatarstánu opakování „čečenského scénáře“.⁷⁵

Důležitou roli hrál v případě Tatarstánu etnický aspekt – snaha o emancipaci nositelů místní národnosti a obnovení její pozice, rozvoj jazyka a národní identity. Zároveň můžeme konstatovat, že etnický prvek byl elitami příslušných regionů, včetně Tatarstánu, účelově využíván jako nátlakový prostředek v rámci emancipace vůči centru. Vládnoucí elity v republikách dle názoru autorů studie *Russland zwischen Zerfall und Grossmachtanspruch* „vynášely etnickou kartu tak dlouho, dokud nekonsolidovaly svou mocenskou pozici a dokud boj s centrem o redistribuci zdrojů nebyl rozhodnut s co největší výhodou pro republiky.“⁷⁶

Tatarstán získal uzavřením smlouvy s federálním centrem práva v oblasti zahraničního obchodu, daňové a bankovní oblasti, byť smlouva zároveň omezila doposud neomezenou finanční samostatnost regionu (byl mimo jiné obnoven výběr federálních daní). Otázky daní, kontroly nad přírodními zdroji, privatizací a též možnosti samostatně uzavírat dohody o ekonomické spolupráci byly pro Tatarstán klíčové. (V období do roku 1995 Tatarstán uzavřel více než 120 různých smluv se subjekty Ruské federace, zeměmi SNS i dalšími státy, první řadě šlo právě o ekonomické a také kulturní dohody).⁷⁷

„Model Tatarstánu“, tedy vlastní způsob „měkké“ ekonomické transformace v republice, který je často oficiálními představiteli prezentován jako klíčový úspěch a výdobytek specifického postavení Tatarstánu v Ruské federaci, není možné příliš přeceňovat (snad s výjimkou toho, že zpočátku měl odstup od ruských reforem skutečně určitý ekonomický význam).⁷⁸ Za pojmem „model Tatarstánu“ coby specifické cesty ekonomické a politické

⁷⁵ Matsuzato, From Etno-Bonapartism to Centralized Caciquismo, 68.

⁷⁶ Andreas Wenger a Jeronim Perović, *Russland zwischen Zerfall und Grossmachtanspruch. Herausforderungen der Regionalisierung* (Zürich: Eidgenössische Technische Hochschule, 1998), 25. Pouze ve čtyřech republikách v rámci Ruské federace z 21 zaujímá „titulární“ národnost většinu obyvatelstva (jedná se o Čečensko, Čuvašsko, Severní Osetii a Tyvu), v případě Tatarstánu jde o většinu relativní (okolo 48 %). Cf. *Narody Rossii: Encyklopedija* (Moskva: Bol'shaja Rossijskaja Encyklopedija, 1994). Citováno v Umnova, *Konstitucionnyje osnovy*, 93. Místní obyvatelstvo má většinu i v Dagestánu, zde se však jedná o řadu etnik, v republice neexistuje jedna „titulární“ národnost.

⁷⁷ *Panorama-Forum* 2/95, Tatarstan v seti internet, http://www.kcn.ru/tat_ru/politics/pan/index.php.

⁷⁸ Yemelianova, Shaimiev's 'Khanate', 42.

transformace, uchování ekonomické moci a privilegovaných vztahů s federálním centrem se skrývá nepříliš povzbudivá realita autoritářského režimu s omezením demokratických institutů, místní samosprávy, problémy v oblasti občanských práv atd.

Zájmem Tatarstánu a ostatních „ambiciózních“ regionů bylo maximálně zvýšit své pravomoci vůči centru, ale úplné opuštění federace by pro tyto regiony nebylo výhodné, neboť byly součástí jednotné infrastruktury a hospodářského prostoru (to platí i pro ekonomicky silný Tatarstán, „obklíčený“ územím Ruska a závislý na spolupráci s Ruskem např. při tranzitu ropy). Rozpad SSSR republiky a další ruské regiony zbavil manévrovacího prostoru „mezi federální a svazovou smlouvou“ a spolu s ekonomickými a jinými problémy donutil všechny strany hledat kompromis. V případě Tatarstánu šlo o kompromis vzájemně výhodný, který umožnil oběma stranám, aby si zachovaly vlastní tvář.